Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Verzamelingen en gemeenschappen

Verkennend onderzoek naar cultuurgoederen van diverse gemeenschappen in Nederland

Wilma Simons en Susanne Bergwerff

Verzamelingen en gemeenschappen

Verkennend onderzoek naar cultuurgoederen van diverse gemeenschappen in Nederland

Wilma Simons en Susanne Bergwerff

Dit is een gezamenlijke publicatie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

KENNISCENTRUM IMMATERIEEL ERFGOED NEDERLAND

Colofon
Auteur: Wilma Simons (RCE)
Coauteurs: Susanne Bergwerff (KIEN) en Lorna Cruickshanks
Fotografie: Petra Katanić, m.u.v. foto's van de kennissessies door Halima el Hajoui-Özen en Wilma Simons
Coverfoto: klederdrachten uit voormalig Joegoslavië, gedragen tijdens het World Dance Festival de Parade in Brunssum

Tekstredactie: Anne Versloot
Meelezers: Marlous van den Akker, Frank Bergevoet, Wim Burggraaff, Martin van Engel, Halima el Hajoui-Özen, Iris Looman, Milena Mulders, Pieter van Rooij
Productie en opmaak: Xerox/Osage

Met veel dank aan alle deelnemers en de betrokken experts voor het inbrengen van hun kennis en advies.

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2024

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Postbus 649
6800 AP Arnhem
www.immaterieelerfgoed.nl

Inhoud

1	**Samenvatting**	4
2	**Inleiding**	6
3	**Toelichting bij centrale begrippen**	7
4	**Aanpak**	9
5	**Bevindingen**	12
5.1	Welke objecten en verzamelingen	12
	Portret: Bon Ku Ne-set	14
	Portret: Apentema-drum	16
5.2	Betekenis en waarde	18
	Portret: Klederdrachten uit voormalig Joegoslavië	20
	Portret: Objecten uit Papua	22
5.3	Bij wie en waar zijn de objecten	24
	Portret: Huifjes voor roofvogels	28
	Portret: Koffer van Turkse gastarbeider	30
5.4	Behoud en beheer	32
	Portret: Verenigingsvlag 'Nooit Gedacht'	34
5.5	Behoeften	36
	Portret: Boek *Slaven en vrijen*	40
Bijlage 1: Lijst deelnemers		42
Bijlage 2: Lijst tentoonstellingen		43
Literatuur en bronnen		44

1 Samenvatting

Eind 2022 besloot toenmalig staatssecretaris Uslu tot een inventariserende verkenning naar roerend erfgoed van regionale en migrantengemeenschappen in particulier bezit. Hiermee wilde zij meer zicht krijgen op dit erfgoed. De aanleiding was het advies 'Onvervangbaar en Onmisbaar' van de commissie Collectie Nederland uit 2022.
De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) begonnen met een inventarisatie met behulp van enkele experts en verschillende gemeenschappen in Nederland. Om welke en wat voor soort objecten en verzamelingen gaat het dan precies? En welke behoeften leven er met betrekking tot de zorg voor deze objecten en verzamelingen in particulier bezit? Deze verkenning toont enkele objecten en verzamelingen, benoemt het gebruik ervan en de uitdagingen voor beheer en behoud.

Allereerst kwam in de verkenning naar voren dat aandacht vanuit officiële instanties, zoals de RCE en het KIEN, voor dit type roerend erfgoed door de betreffende groepen enorm wordt gewaardeerd. Het gebruik van de begrippen migrantengemeenschap en regionale gemeenschap wordt daarentegen als beperkend gezien, omdat de identiteit van mensen en groepen uit diverse facetten bestaat die bovendien door elkaar lopen. Door met de verkenning aandacht te geven aan cultuurgoederen van specifieke groepen uit de samenleving kwamen ook thema's als representatie, eigenaarschap, ongelijke machtsrelaties en ideeën over *sense of belonging*[1] aan de oppervlakte. Daarmee wordt cultureel erfgoed een middel tot een groter gesprek over samenleven in Nederland.

Traditioneel is de zorg voor erfgoed in Nederland opgedeeld in afgebakende erfgoeddomeinen. Er is immaterieel erfgoed en materieel erfgoed. En materieel erfgoed is weer opgedeeld in de domeinen monumenten, landschap, roerend erfgoed, archeologie en archieven. In het onderzoek valt echter op dat objecten en verzamelingen (materieel erfgoed) vaak één geheel vormen met een vorm van immaterieel erfgoed. Cultuurgoederen die door participanten als voorbeeld werden ingebracht, hangen vaak samen met een traditie. De waarde die mensen uit verschillende gemeenschappen hechten aan de objecten zit vooral in de persoonlijke band, een gedeelde geschiedenis of heeft een sociale waarde. Deze verkenning is daarom tevens een aanzet tot een meer integrale erfgoedbenadering en een aanmoediging voor instellingen en instanties, waaronder de RCE en KIEN zelf, om verbinding te leggen tussen immaterieel en materieel erfgoed.

[1] De Engelse term 'sense of belonging' betekent in het Nederlands een gevoel van verbondenheid en erbij horen. Het verwijst naar een gevoel van acceptatie, waardering, inclusie en steun. Https://www.tlcenter.nl/kaders/sense-of-belonging/, geraadpleegd 5 november 2024.

De cultuurgoederen uit deze verkenning zijn vaak nog in gebruik bij de gemeenschappen. Wettelijke beschermingsmaatregelen voor specifieke objecten of collecties worden minder relevant geacht. Financiering werd genoemd om bijvoorbeeld een verzameling op te bouwen of om een digitale variant van een traditie te ontwikkelen, zoals een spel voor jongere generaties. Daarnaast zoekt men inhoudelijke ondersteuning. De geïnterviewden hebben behoefte aan kennis over conservering en digitalisering. Ook zoeken deelnemers aan het onderzoek beschikbare ruimte voor het bewaren en opslaan van objecten en verzamelingen.

Bovenal zoekt men naar manieren om erfgoed door te geven aan volgende generaties en kennis over dit erfgoed te borgen. Dit zijn dezelfde behoeften als bij andere particuliere eigenaren van roerend erfgoed waarop de RCE al inspeelt – bijvoorbeeld met de ontwikkeling van speciale handreikingen en het organiseren van platforms. Deze bereiken echter nog niet de gemeenschappen die aan déze verkenning hebben deelgenomen. Het is dus vooral belangrijk meer en actief contact te zoeken, het gesprek voort te zetten, zodat ook dit erfgoed meer zichtbaar wordt.

2 Inleiding

Erfgoed heeft voor iedereen een eigen betekenis. Voor sommigen is een object een band met een verleden, voor anderen is erfgoed juist iets ontastbaars om door te geven aan een volgende generatie. Cultureel erfgoed zegt iets over de waarde die mensen hechten aan verhalen van onze families, regio's of land. Dit onderzoek is een verkenning van cultureel erfgoed – en dan specifiek objecten of verzamelingen – dat van waarde is voor mensen van uiteenlopende gemeenschappen.

Dynamische samenleving, dynamisch erfgoed

Net als de Nederlandse samenleving is cultureel erfgoed dynamisch. Met de ratificatie van het Unesco Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Erfgoed in 2012 en de ondertekening in 2024 van het Verdrag van Faro, dat de maatschappelijk en verbindende waarde van erfgoed voor de samenleving benadrukt, onderstreepte de Nederlandse overheid het belang van het centraal stellen van de mens en de samenleving en hún relatie met erfgoed. De beleving van groepen, gemeenschappen en individuen zouden leidend moeten zijn in de gezamenlijke zorg voor erfgoed.

Er is steeds meer verscheidenheid in de samenleving, in de wetenschappelijke literatuur ook wel 'superdiversiteit' genoemd.[2] Kijkend naar een superdiverse samenleving als Nederland, valt op dat er in de (geïnstitutionaliseerde) erfgoedzorg nog weinig zicht is op het roerend cultureel erfgoed van bepaalde groepen. De commissie Collectie Nederland formuleerde dat hiaat in kennis op de volgende manier:

'De commissie [vindt] het belangrijk te benadrukken dat de Collectie Nederland niet alleen bestaat uit cultuurgoederen van nationaal belang. Ook cultuurgoederen van belang voor specifiek regionale of migrantengemeenschappen zijn onderdeel van de Collectie Nederland. De Collectie Nederland bevat kortom niet alleen het roerend cultureel erfgoed van een dominante cultuur. Voorts dient zij niet alleen de positieve verhalen te vertellen: de negatieve kanten van de Nederlandse geschiedenis, met haar sporen van kolonialisme, slavernij, armoede en discriminatie, maken evenzeer deel uit van de Nederlandse identiteit.' [3]

In haar beleidsreactie stelde toenmalig staatssecretaris voor Cultuur en Media, Gunay Uslu, in navolging van de commissie dat er zeer beperkt zicht is op cultuurgoederen van regionale en migrantengemeenschappen. En vraagt ze de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in samenwerking met Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) een verkennend onderzoek op te zetten.[4] Immers: meer zicht op onderbelichte cultuurgoederen van diverse gemeenschappen draagt bij aan meer verscheidenheid in de Collectie Nederland als afspiegeling van de héle samenleving. Zo kan de Collectie Nederland een unieke bijdrage leveren aan onze gedeelde geschiedenis voor een breed en inclusief publiek.[5]

Van september 2023 t/m mei 2024 is die verkenning uitgevoerd. Het resultaat is een rapport dat:

a. een beeld schetst van de cultuurgoederen van diverse geïnterviewde gemeenschappen en daarbij bijzondere objecten uitlicht;
b. inzicht geeft in de visie van diverse gemeenschappen op hun erfgoed en de behoeften die ten aanzien van dat erfgoed leven.

Uit de interviews en kennissessies is een aantal concrete voorbeelden geselecteerd dat in beeld is gebracht in de vorm van portretten van objecten. Hiervoor is gekozen omdat een onderzoek in de vorm van een inventarisatie te groot is en nooit volledig kan zijn. Met de portretten wordt een beeld geschetst van objecten of verzamelingen van diverse gemeenschappen.

Het volgende hoofdstuk bevat een toelichting op de centrale begrippen die in dit rapport zijn gebruikt (hoofdstuk 3). Daarna volgt een beschrijving van de gekozen aanpak (hoofdstuk 4) en wordt ingegaan op de bevindingen (hoofdstuk 5).

[2] Geldof, 2016

[3] Raad voor Cultuur, 2022, p.10

[4] Beleidsreactie advies Onvervangbaar en Onmisbaar 27 december 2022, p.6

[5] Idem, p.3

3 Toelichting bij centrale begrippen

Gemeenschappen

De term 'gemeenschap' in combinatie met erfgoedpraktijken is al vaak bediscussieerd in de vakliteratuur. Het gevaar dat schuilt in het labelen van groepen als gemeenschap is de schijn die de term oproept van een afgesloten en homogene groep mensen. In de praktijk zijn gemeenschappen dynamisch, fluïde en identificeren mensen zich met verschillende groepen en netwerken. Mensen kunnen zich organiseren in stichtingen of verenigingen, maar ook zonder formele rechtsvorm kunnen ze zich een gemeenschap voelen.

Het gebruik van termen als migrantengemeenschap en regionale gemeenschap is lastig in de praktijk. In de literatuur worden meestal twee invalshoeken onderscheiden voor gemeenschapsvorming: *roots* (verbinding met een plaats) en *routes* (gedeelde interesse of ervaring).[6] Deze doen meer recht aan de praktijk die ook wij in deze verkenning tegenkwamen. In het rapport wordt dan ook in het algemeen gesproken van 'gemeenschappen', zonder onderscheid te maken tussen regionale of migrantengemeenschappen.

De uitvoering van het Unesco Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Erfgoed gaat om het zichtbaar maken van culturele diversiteit en geeft ruimte aan alle erfgoedgemeenschappen die zich in Nederland bezighouden met hun erfgoed. Dat streven past bij deze verkenning naar cultuurgoederen die belangrijk zijn voor specifieke gemeenschappen. Tevens sluit het aan bij de definitie van een erfgoedgemeenschap in het Verdrag van Faro:

'Een erfgoedgemeenschap [bestaat] uit mensen die waarde hechten aan bepaalde aspecten van cultureel erfgoed die zij, binnen het kader van publieke actie, willen behouden en aan toekomstige generaties willen overdragen.'[7]

De Collectie Nederland

De invulling van het begrip 'Collectie Nederland' beweegt al sinds zijn introductie in 1990 met de tijd mee. In het advies 'Onvervangbaar en Onmisbaar' formuleert de commissie Collectie Nederland de visie hierop als volgt:

'De Collectie Nederland geeft een dynamisch beeld van de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlands roerend cultureel erfgoed, en fungeert daarmee als een spiegel en drager van de Nederlandse (tijdgebonden) identiteit in al haar verscheidenheid. Alle cultuurgoederen en verzamelingen in zowel publiek als particulier bezit die openbaar zichtbaar zijn, dragen bij aan dat dynamische beeld.'[8]

In haar beleidsreactie schrijft de staatssecretaris dat zij deze visie deelt, en als definitie gebruikt zij: 'Het totaal van de publiek toegankelijke geregistreerde collecties én de niet-toegankelijke, particuliere, collecties waarvoor de overheid verantwoordelijkheid heeft genomen.'[9]

CollectieNederland.nl

In het rapport wordt verwezen naar de website CollectieNederland.nl. Dit is een portal dat toegang geeft tot collecties van meer dan 200 musea en andere collectiebeheerders. CollectieNederland.nl is onderdeel van de nationale digitale infrastructuur voor erfgoed en wordt beheerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Het streven is de collecties op de website uit te breiden met collecties en verzamelingen in particulier bezit.

Cultureel erfgoed

De Erfgoedwet verstaat onder cultureel erfgoed: 'Uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden.'[10]

---

6 Elpers en Burggraaff verwijzen naar o.a. Anderson, Blokland en Stengs, 2024, p.4-5

7 Verdrag van Faro, Artikel 2b

8 Raad van Cultuur, 2022, p.6

9 Beleidsreactie advies Onvervangbaar en Onmisbaar 27 december 2022, p.2

10 Erfgoedwet 1-7-2024, artikel 1.1.c.

Cultuurgoederen

Volgens de Erfgoedwet is een cultuurgoed een roerende zaak die deel uitmaakt van cultureel erfgoed.[11] Met roerend wordt bedoeld dat het om erfgoed gaat dat verplaatsbaar en tastbaar is. Dit zijn dus objecten, verzamelingen en collecties. Tijdens de verkenning gebruikten we de tekening 'Wat is roerend erfgoed' om dit abstracte begrip concreter te maken voor de deelnemers.

Voor de leesbaarheid van het rapport wordt voor ‘cultuurgoederen’ ook de term ‘object’ en ‘verzameling’ gebruikt.

[11] Erfgoedwet 1-7-2024, artikel 1.1.c.

4 Aanpak

Om meer zicht te krijgen op cultuurgoederen van diverse gemeenschappen in particulier bezit zijn allereerst zo concreet mogelijke deelvragen geformuleerd.
De deelvragen waren leidend in alle vervolgstappen:

- om welke object of verzameling gaat het?
- welke betekenis of waarde vertegenwoordigt deze voor de respondent(en)?
- van wie zijn de objecten?
- waar zijn de objecten?
- zijn er uitdagingen met betrekking tot beheer en behoud; en zo ja, welke?

Voor de verkenning is gekozen voor een participatief onderzoek en het uitzetten van een vragenlijst.
Een participatief onderzoek, omdat de onderzoeksopzet en aanpak mede bepaald werd door een kleine groep sleutelfiguren (de experts), waarna een brede groep (de participanten) voorbeelden aandroegen en uitdiepten.
De stappen waren:

- expertmeeting 1: advies aanpak;
- data verzamelen;
- expertmeeting 2: bevindingen toetsen.

Expertmeeting 1: advies aanpak

Er is op 9 november 2023 een expertmeeting georganiseerd. De uitgenodigde deskundigen kwamen uit het netwerk dat de RCE de afgelopen jaren heeft opgebouwd met het programma Erfgoedparticipatie Faro:

- Halima el Hajoui-Özen is journalist en adviseur diversiteit en inclusie, eigenaar van De Inclusiefabriek;
- Martin van Engel is adviseur diversiteit en inclusie en mede-eigenaar van DoDiversity;
- Milena Mulders is erfgoedonderzoeker en journalist;
- Jules Rijssen is verzamelnetwerker bij Imagine IC.

Een van de belangrijkste punten die in deze bijeenkomst aan bod kwam, sloeg op het gebruik van de term ‘gemeenschap’. Zo werd opgemerkt dat het niet wenselijk is een onderscheid te maken tussen regionale en migranten-gemeenschappen omdat in de praktijk groepen door elkaar bewegen. De experts vonden het beter om via thema’s de diversiteit te laten zien. Hierbij wordt het object als uitgangspunt genomen in plaats van een specifieke gemeenschap.

Omdat het in deze verkenning bij de inventarisatie van objecten om erfgoed gaat, zeiden de experts dat het onderzoek aan een gevoel van identiteit bij mensen raakt. En dat ze daarom verwachtten dat ‘gehoord en erkend worden’ een belangrijk aspect van het onderzoek zal zijn. Ook werd vanuit de expertmeeting een vervolgstap ontwikkeld: het organiseren van groepsgesprekken (kennissessies) om aan de hand van thema’s voorbeelden van objecten te verzamelen. Aangezien het een eerste verkenning betrof, is gekozen voor een beperkt aantal thema’s op basis van voorbeelden uit de expertmeeting en vanuit het netwerk immaterieel erfgoed, namelijk:

- spiritueel/religieus;
- sport en spel;
- arbeid en zorg;
- werken met textiel en kleding.

Deze vier onderwerpen waren in de verdere verkenning leidend om de kennissessies af te bakenen. Met uitzondering van religieus erfgoed zijn het thema’s die bij de RCE nog niet veel aandacht hebben gekregen. Daarmee geeft deze verkenning een aanzet om lacunes te vullen.

Data verzamelen

65 reacties op vragenlijst

Om een eerste, brede inventarisatie te doen, is ervoor gekozen een vragenlijst uit te zetten in het Netwerk Immaterieel Erfgoed en de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Dit netwerk omvat 417 gemeenschappen die actief zijn in erfgoedbeoefening en bood een eenvoudige ingang tot verschillende gemeenschappen.

Op basis van vragen die KIEN geregeld krijgt over het beheer van objecten verbonden met het immaterieel erfgoed, werd nadrukkelijk verwacht in deze onderzoeksgroep roerend erfgoed van waarde in particulier bezit aan te treffen. Er is gevraagd naar cultuurgoederen die verbonden zijn met (het uitoefenen van) het immaterieel erfgoed van een gemeenschap. De online vragenlijst heeft vier weken opengestaan in 2023. Er zijn 65 reacties binnengekomen.

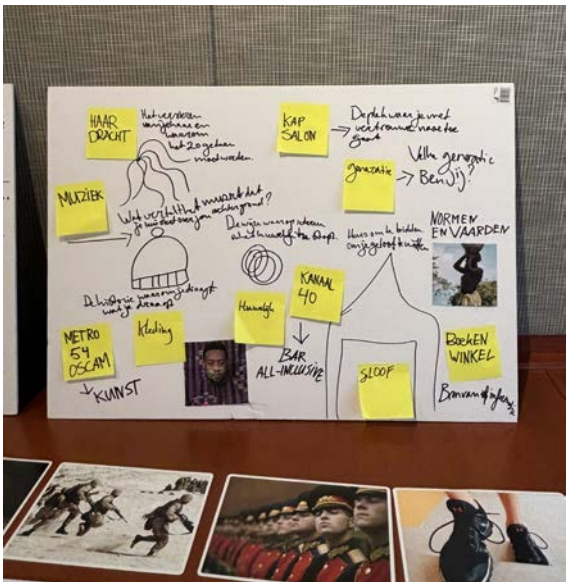

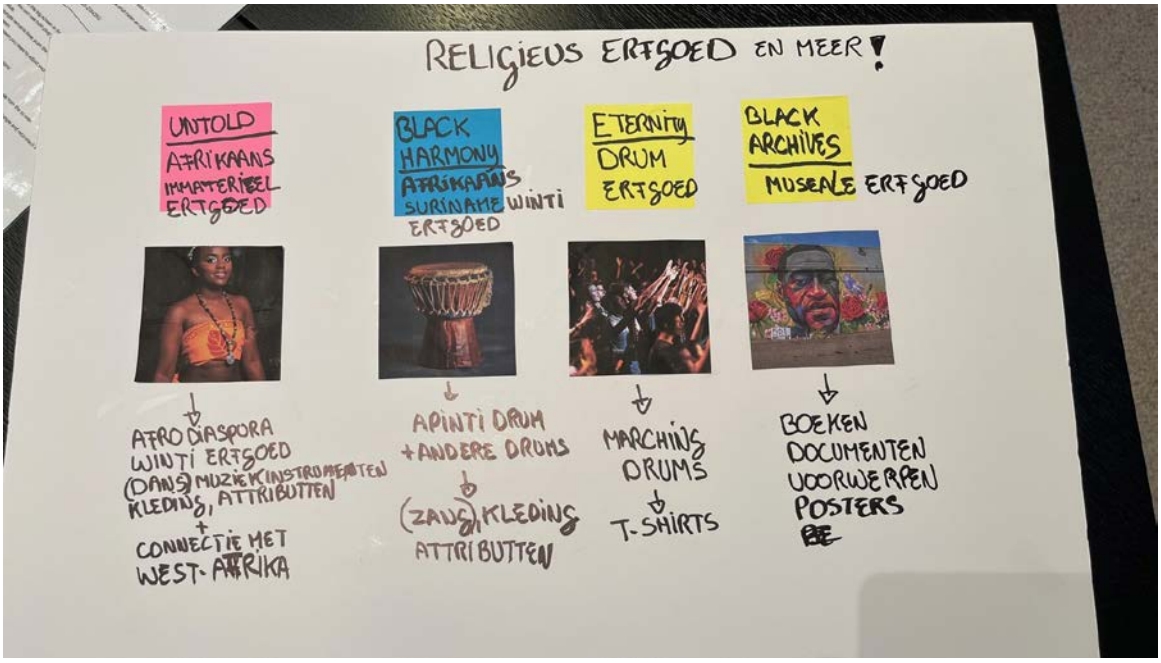

10 telefonische interviews
Vanuit de reacties op de vragenlijst zijn tien semigestructureerde telefonische interviews afgenomen. De keuze van de respondenten was op basis van een evenredige verdeling op de genoemde thema's.

21 deelnemers aan 4 kennissessies
Op drie verschillende plaatsen in Nederland zijn kennissessies gehouden: twee in Amsterdam, onder begeleiding van Martin van Engel; een in Tilburg, begeleid door Halima el Hajoui-Özen en eentje in Venlo, begeleid door Milena Mulders. Voor de werving van participanten voor de kennissessies hebben de gespreksleiders hun eigen netwerken ingezet. In Amsterdam lag de nadruk in de gesprekken op de thema's 'spiritueel/religieus' en 'sport en spel'. In Tilburg zijn de onderwerpen 'spiritueel/religieus', 'arbeid en zorg' en 'werken met textiel en kleding' uitgebreid besproken. En in Venlo kwam vooral 'arbeid en zorg' aan bod. De deelnemers werden uitgenodigd een voorbeeld van een betekenisvol object mee te nemen of een collage te maken. Dit bracht bijzondere verhalen, persoonlijk en verbonden aan een gemeenschap. Niet alle deelnemers hielden zich met erfgoed als zodanig bezig wat de uitwisseling ook interessant maakte. Zowel deelnemers als onderzoekers kregen nieuwe inzichten over wat onder erfgoed geschaard wordt en welke rol erfgoed kan spelen binnen een gemeenschap of de samenleving als geheel. Er was voelbaar energie, positief, maar niet zonder ook een kritische blik op de geïnstitutionaliseerde erfgoedzorg.

Voorbeelden bij erfgoedinstellingen
Tentoonstellingen bezoeken en gesprekken met curatoren voeren, dienden bij deze verkenning als inspiratiebron. In veel erfgoedinstellingen of organisaties in Nederland wordt al lange tijd samengewerkt met gemeenschappen en laten ze in tentoonstellingen verschillende objecten en hun betekenissen zien. Hoewel het in deze verkenning expliciet om objecten van particulieren gaat, willen we niet onbenoemd laten dat er tal van instellingen en initiatieven zijn die in co-creatie een podium geven aan objecten van gemeenschappen en ondersteuning bieden in sommige behoeften.
Als bijlage van dit rapport is een lijst hiervan toegevoegd. Dit is een tijdsgebonden en daarmee beperkte selectie van tentoonstellingen. Het laat wel zien dat er veel gebeurt op dit vlak.

Expertmeeting 2: bevindingen toetsen

Op 26 juni 2024 was er een tweede expertmeeting met de gespreksleiders van de kennissessies. Met hen is een eerste concept van dit rapport besproken en hun feedback is daarna verwerkt.

5 Bevindingen

5.1 Welke objecten en verzamelingen

Immaterieel en materieel
Onderdeel van de verkenning was onder andere een vragenlijst die is uitgezet onder beoefenaars van immaterieel erfgoed via het KIEN. Hieruit bleek duidelijk dat bij de uitoefening van immaterieel erfgoed vaak objecten betrokken zijn. In een deel van de gevallen zijn deze objecten vervangbaar. Zo antwoordde een deelnemer geen uitdaging te zien met betrekking tot de objecten, want 'ze zijn zo weer nieuw gemaakt'. Een andere deelnemer gaf aan dat ze dacht dat de objecten wellicht vervangbaar waren 'omdat ze geen financiële waarde hebben' maar dat ze wel een culturele of persoonlijke betekenis hebben. Of als verzameling van waarde kunnen zijn. Juist deze facetten maken de objecten onvervangbaar en dat was voor de meeste voorbeelden het geval.

Een opvallende uitkomst was dat beoefenaars van immaterieel erfgoed veel vragen hadden over het bewaren en behouden van de objecten die verbonden zijn met hun traditie of ambacht. Ze hebben een cultuurhistorische waarde en zijn vaak nog in gebruik.

Ook bleek dat tijdens de kennissessies, die gericht waren op de identificatie van objecten, veel gesproken werd over immaterieel erfgoed zoals begrafenis- en afscheidsrituelen en de tradities van bepaalde spellen. Dat laat zien dat mensen niet denken in 'erfgoeddomeinen' waarin de professionele erfgoedzorg momenteel is opgedeeld.[12] Het Verdrag van Faro pleit daarom voor een breder en meer dynamisch erfgoedbegrip waarin ruimte is voor verschillende perspectieven op wat erfgoed is en een meer integrale aanpak in plaats van per domein.

Gebruiksvoorwerpen
Deelnemers aan het onderzoek hebben diverse cultuurgoederen in bezit. Opvallend was dat de objecten die ze zien als cultureel erfgoed nog altijd in gebruik zijn. Het zijn gebruiksvoorwerpen die mensen nodig hebben om hun traditie te kunnen uitoefenen, zoals de danskostuums waarin de Sloveens Folkloristische Dansgroep Nederland optreedt. Deze dansgroep werd in 1953 opgericht in de Oostelijke Mijnstreek in Zuid-Limburg en beheert sindsdien een verzameling bijzondere kostuums. Of de startbordjes van de kortebaandraverij in Stompwijk die elk jaar weer uit de opslag worden gehaald. Ze worden ingezet bij een jaarlijkse wedstrijd met paarden, in dit geval op een grasbaan, waarbij het hele dorp een lang weekend volledig in het teken staat van dit evenement. Of de speciale kaarten voor het spel Bon Ku Ne, een Curaçaos kansspel dat vergelijkbaar is met bingo.

Er worden ook voorwerpen verzameld die gerelateerd zijn aan het maken van objecten die belangrijk zijn voor de uitoefening van immaterieel erfgoed, zoals de houten mallen die valkeniers gebruikten om leren valkenkapjes te maken. Deze valkenkapjes worden gebruikt bij de valkerij, het trainen en africhten van valken ten behoeve van de jacht. Elk kapje wordt precies op maat gemaakt om over het kopje van een valk te plaatsen.

Daarnaast zijn er gebruiksvoorwerpen die niet specifiek verbonden zijn aan een traditie, maar die een gemeenschap ooit gebruikte en inmiddels een andere bijzondere betekenis hebben gekregen, bijvoorbeeld de cassettebandjes en oude Nokia's die Turkse gastarbeiders vanaf de jaren zestig gebruikten om contact te houden met de familieleden in hun geboorteland. Atlas Cultureel Centrum verzamelde ze voor een tentoonstelling in het najaar van 2024 over 60 jaar Turkse arbeidsmigratie. De cassettebandjes en -recorders worden ook genoemd en/of tentoongesteld in verband met Marokkaanse en Surinaamse migratie.[13]

Verder hebben deelnemers ceremoniële en spirituele objecten, zoals heilige krissen (speciale dolken met ceremoniële waarde die worden gebruikt bij pencak silat, Indonesische krijgskunst), wintibeeldjes of houtsnijwerk uit Papua. Van dit houtsnijwerk geeft een persoon aan dat het in Nederland vaak als 'kunstobject' wordt gezien, maar dat sommige exemplaren spirituele objecten zijn waarin voorouders huizen.

Ook zijn er veel voorbeelden van ambachtelijk gemaakte gebruiksvoorwerpen, zoals Goudse platelen en met henna gedecoreerde wollen dekens.

Bijbehorende verzamelingen en archieven
Bij de vraag naar specifieke objecten werd vaak verwezen naar aanvullende of ondersteunende verzamelingen of archieven. Verzamelaars van huifjes voor roofvogels verzamelen in sommige gevallen ook mallen die nodig zijn om de huifjes te maken. En de verzameling danskostuums van de Sloveens Folkloristische Dansgroep Nederland is verbonden met een verzameling muziekinstrumenten en met het archief van de vereniging.

[12] Deze erfgoeddomeinen zijn: monumenten, landschap, roerend erfgoed, archeologie, archieven en immaterieel erfgoed

[13] Tentoonstelling 'Marokkaanse gastarbeiders' in de Openbare Bibliotheek Amsterdam-Javaplein en podcast *Kweekje, mi kwekipikin* van N. Terborg, 2023

Dat archief is in zijn geheel overgebracht naar het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg. Dikwijls kwamen ook boeken, archieven en foto's ter sprake die gerelateerd waren aan een object of verzameling, zoals handreikingen en boeken over traditionele smederijtechnieken of notulen van een lokale vereniging waarin hun geschiedenis is vastgelegd. Het laat zien dat een enkel object of verzameling meestal niet op zichzelf staat, maar voor de deelnemers een geheel vormt met bijbehorende onderdelen.

Archieven, foto's en persoonlijke documenten werden ook als voorbeeld van een verzameling genoemd, zoals de oude reclameboeken van lokale verenigingen in Velp. In het kader van het 450-jarige bestaan van de gemeente Rheden was er het initiatief om erfgoed van lokale verenigingen in Velp zichtbaar te maken in een tentoonstelling. Daarbij kwamen de oude reclameboeken tevoorschijn. Een voorbeeld van persoonlijke archieven zijn die van Poolse en Roemeense arbeidsmigranten met daarin contracten, ontslagbrieven en in sommige gevallen een reeks loonstrookjes met negatief saldo – waarbij bemiddeling, huisvesting, vervoer en zelfs boetes voor bijvoorbeeld het aanhouden van de verwarming van het loon zijn afgetrokken.

Podiumkunsten
Vanuit de vragenlijst en de kennissessies kwamen weinig voorbeelden van beeldende kunst, maar wel van podiumkunsten zoals theater en dans, met hun kostuums, rekwisieten en instrumenten. Zo bewaart Stichting Untold, een stichting die onder andere door theaterproducties en cultuureducatie jongeren bewust maakt van de Afro-Nederlandse geschiedenis en cultuur, alles van hun voorstellingen. Als een positieve herinnering, maar bijvoorbeeld ook om ze tentoon te stellen. Zo hangt een van de kostuums 'op zaal' bij Imagine IC in Amsterdam en is de stichting onlangs benaderd om al haar kostuums te laten fotograferen en digitaal beschikbaar te stellen.

Erfgoed en unieke objecten
Tijdens verschillende kennissessies werden in eerste instantie vooral algemene termen (objecttypen) gebruikt bij de vraag naar voorbeelden, zoals 'de schaafijskar' of 'veiligheidsvestjes' of 'het cassettebandje'. Omdat de verkenning aanvankelijk was bedoeld om *unieke* objecten in kaart te brengen, bracht het ook de vraag naar voren of uniciteit het belangrijkste aspect is.
In een deel van de gesprekken is door de deelnemers vooral benoemd wat als erfgoed gezien wordt, wat voor objecten van waarde zijn voor een gemeenschap en welke verhalen ze daarover kunnen vertellen. De zoektocht naar die ene 'oudste', 'eerste' of 'meest bijzondere' schaafijskar was in die gesprekken (nog) niet aan de orde. De waarde van de objecten zit niet in het unieke.
De sessies waren alleen al in die zin inzicht gevend in welke thema's, tijdsbestedingen of plekken relevant zijn bij verschillende culturele groepen. Een eerste kennismaking waarna verder uitdiepen mogelijk is. De specifieke objecten die wel in de gesprekken werden aangedragen, waren veelal uniek door de verbinding met de historie van een vereniging of met persoonlijke geschiedenissen.

Deelnemers die bewust bezig zijn met erfgoed, gaven aan dat ook anderen soortgelijke voorwerpen bezitten, maar waarschijnlijk zonder ze als erfgoed te zien en zonder bewust te zijn van hun cultuurhistorische of maatschappelijke waarde.
Hennakunst wordt bijvoorbeeld door sommigen als hobby of beroep uitgeoefend, zonder dat ze hun praktijk en de gebruiksvoorwerpen als erfgoed zien. Een aantal deelnemers gaf ook aan dat voorwerpen die van betekenis waren voor de gemeenschap soms door kinderen en kleinkinderen geërfd zijn en dat er drie generaties later weinig kennis meer over bestaat, omdat mensen niet meer weten wat de objecten voorstellen en betekenen.

Portret: Bon Ku Ne-set

Identificatie

Titel: Bon Ku Ne-set
Beschrijving: De samengestelde set bestaat uit een plastic kistje met daarin:

- 4 pakketten speelkaarten van elk 50 kaarten. Er zijn 4 kaart-symbolen: banaan, zwaard, beker en goud. Bij elk symbool horen 12 kaarten, genummerd van 1 tot 12. Elke kaart heeft een eigen afbeelding.
- verscheidene gelamineerde rijen van 3 kaarten (genummerd en met naam van de eigenaar erop).

Naast het kistje zijn er bijbehorende pokerchips en wasknijpertjes, die gebruikt worden om de kaarten af te dekken, en een bakje muntgeld.

Vervaardiging

Vervaardiger: Het kistje met set werd door een bekende van de eigenaar samengesteld. Er zijn verschillende makers per onderdeel van de set. De gelamineerde A4-sheets bijvoorbeeld zijn samengesteld door de eigenaar zelf, terwijl de kaarten zijn geproduceerd door een Spaans bedrijf.
Datering: Ca. 2014 tot 2024

Fysieke kenmerken

Medium: Karton, plastic, metaal

Toelichting

Deze Bon Ku Ne-set is in gebruik en gepersonaliseerd door en voor de eigenaar die geregeld Bon Ku Ne speelt en ook Bon Ku Ne-samenkomsten organiseert.

Bon Ku Ne is een Curaçaos kansspel dat in Nederland veel wordt gespeeld door gemeenschappen met roots in Caribisch Nederland. Het wordt door families en vrienden thuis en op feestjes gespeeld, maar er zijn ook grote, publieke Bo Ku Ne-evenementen.

De winnaar krijgt een prijzenpakket of geld. De oorsprong van dit verdienelement was om mensen die in armoede leven een kans te geven om iets bruikbaars te winnen. Vaak waren het pakketten met schoonmaakmiddelen of verzorgingsproducten. Het was een combinatie van vermaak en iets verdienen. Een groot deel van de gemeenschap leeft niet meer in armoede, maar de traditie met de pakketjes is nog altijd springlevend.

'Het spel is gezellig en leuk. Het is heel sociaal want mensen praten de hele tijd tussendoor. Het is ook heel spannend en *lively*; als je een kaart nodig hebt om een rij af te maken, roep je het.' De eigenaar van de set speelt elk weekend Bon Ku Ne en heeft bijvoorbeeld voor haar 40ste verjaardag een Bon Ku Ne-feest georganiseerd. Daarnaast fungeert het spel voor de familie als een moment waarop herinneringen worden gedeeld. De oudere familieleden vertellen dan verhalen over vroeger. Door Bon Ku Ne te blijven spelen en te laten zien, zal het niet verdwijnen. Bon Ku Ne is een belangrijke manier om de 'Antilliaanse' cultuur over te dragen.

Spelers kunnen hun eigen kaarten meenemen naar een Bon Ku Ne-samenkomst. De eigenaar van deze specifieke set heeft zelf sheets samengesteld van enkele rijen kaarten en die geplastificeerd. De kaarten heeft ze gekozen op basis van belangrijke data in haar familie. Bovendien heeft ze een lucky pokerchip met een nummer dat verbonden is met een voor haar belangrijke datum.

Bron

Melitza Rosa en Edselline Josephia

Portret: Apentema-drum

Identificatie
Titel: Apentema-drum
Beschrijving: Een enkelvellige drum om met de hand te bespelen

Vervaardiging
Vervaardiger: Een kunstcentrum in Ghana
Datering: 2022

Fysieke kenmerken
Medium: Hout, dierenhuid, koord

Toelichting
Deze drum wordt gebruikt in voorstellingen van Stichting Untold. Ze zet zich middels dans en theater in om vooral Afro-Nederlandse jongeren meer bewust te maken van hun collectieve identiteit, geschiedenis en toekomst-perspectief. Untold heeft een sterke affiniteit met Suriname en Ghana en doet veel samenwerkingsprojecten in die landen. De drum werd in 2022 speciaal voor Untold in Ghana gemaakt. In Ghana wordt dit een apentema-drum genoemd, in Suriname een apinti-drum.

De drum is gedecoreerd met onder andere adinkra-symbolen. Ze hebben een decoratieve functie maar zijn ook tekens die een boodschap overbrengen. De symbolen hebben verschillende betekenissen die vaak zijn gekoppeld aan spreekwoorden. Op deze drum staat bijvoorbeeld het teken nkonsonkonson. Dat staat voor: in eenheid ligt de kracht.

In alle voorstellingen van Untold wordt een apentema-drum gebruikt. De relatie met West-Afrika is belangrijk voor de stichting en geluid speelt een grote rol in hun dans en theateractiviteiten. De apentema wordt vaak de moederdrum genoemd. In Ghana en Suriname wordt ze gebruikt in muziek, als communicatiemiddel en heeft ook een spirituele betekenis. De apinti wordt onder andere gebruikt in wintirituelen en speelt een belangrijke rol in de Kabra-cultuur om in contact te komen met de voorouders. De apinti werd ook gebruikt door de marrons om berichten te seinen en is daardoor een belangrijk symbool van verzet.

Deze drum hoort bij een grotere verzameling van voorwerpen van Untold, die bestaat uit instrumenten, rekwisieten en kostuums die zijn gebruikt in voorstellingen. Untold laat specifieke objecten in opdracht maken, koopt objecten in Nederland, West-Afrika en Suriname en krijgt ook objecten gedoneerd. Voor Untold fungeert de verzameling als documentatie, als herinnering en bewijs van alle voorstellingen die ze hebben gemaakt en projecten die ze hebben gedaan. De groep gebruikt en hergebruikt objecten uit de verzameling. Een groot deel hiervan heeft ook een spirituele betekenis en is onderdeel van een collectieve identiteit en historie die verbonden is met Suriname en West-Afrika. Untold maakt dit zichtbaar en draagt zo bij aan bewustwording van die identiteit onder Afro-Nederlandse jongeren en hun toekomstperspectief.

Bron
Otmar Watson, Stichting Untold

5.2 Betekenis en waarde

Persoonlijk verhaal
De deelnemers bewaren voorwerpen en verzamelingen om verschillende redenen. Een van de belangrijkste voor beoefenaars van immaterieel erfgoed is dat de objecten nog in gebruik zijn of dat de objecten het verhaal vertellen van de geschiedenis van hun traditie of praktijk.

Verder hebben de objecten betekenis omdat ze verbonden zijn aan persoonlijke herinneringen en familiegeschiedenissen, zoals de koffer die de vader van een deelnemer heeft meegenomen vanuit Turkije en elke keer tevoorschijn haalt wanneer hij verhalen over zijn reis en aankomst vertelt.

Gedeelde geschiedenis
De objecten hebben niet alleen betekenis voor de eigenaar of beheerder, maar ook voor gemeenschappen, vanuit zowel de invalshoek van *roots* (geografische binding) of *routes* (gedeelde interesse of ervaring) of beide. De objecten of verzameling weerspiegelen een gedeelde geschiedenis van gemeenschappen met bijvoorbeeld dezelfde culturele achtergrond of een gedeelde ervaring zoals migratiegeschiedenis. En ook vanuit een bepaald geografisch gebied, zoals het erfgoed van de verenigingen in Velp, of een groep die met elkaar verbonden is door een interesse en praktijk zoals de pencak silat of valkerij. De geïnterviewden geven aan dat die objecten een gevoel van identiteit, van verbondenheid en trots bevorderen. De objecten zijn een informatiebron over hoe iets was of is, een tastbare verbinding met het verleden, een middel om verhalen te vertellen en kennis over te dragen. Veel van de deelnemers voelen een sterke verantwoordelijkheid. Vooral als het gaat om gemeenschappen die zich vergeten of kwetsbaar voelen in de samenleving.
Een deelnemer legde uit dat de beoefening van hennakunst belangrijk voor haar was als onderdeel van haar eigen identiteit in een samenleving die vraagt je aan te passen. Het overdragen van een praktijk of cultuur is voor de deelnemers mogelijk door fysieke objecten en de bijbehorende kennis en verhalen te bewaren en door te geven.

Sociale waarde
Zichtbaarheid en herkenning van de gemeenschap en hun verhaal is ook een drijfveer om objecten te bewaren en te laten zien. Het risico dat verhalen en kennis verloren gaan of worden vergeten, is ook een overweging.
De gesprekken laten zien dat de objecten niet alleen waarde hebben voor de eigenaar of binnen een gemeenschap, maar dat ze ook een rol kunnen spelen in sociale verbinding en dat de objecten en bijbehorende kennis ook ingezet kan worden in andere thema's en vakgebieden.

Transnationale waarde

In sommige gesprekken werd de betekenis van bepaalde objecten voor gemeenschappen *buiten* Nederland genoemd. Dus bijvoorbeeld niet enkel voor de Papoea-gemeenschap in Nederland, maar ook voor huidige inwoners van Papua waarvan de generaties voor hen te maken hebben gekregen met onvrijwillig bezitsverlies van objecten in koloniale context. Een ander voorbeeld is de Sloveense dansvereniging die is ontstaan in een tijd waarin Joegoslavië nog één land was. De groep vindt het belangrijk om de gezamenlijke cultuur en geschiedenis te behouden. En de verzamelingen van objecten gerelateerd aan de valkerij zijn niet alleen belangrijk voor de valkeniers in Nederland, maar ook in andere landen zoals het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. De uitwisseling in deze internationale groep ervaren ze als heel waardevol.

Portret: Klederdrachten uit voormalig Joegoslavië

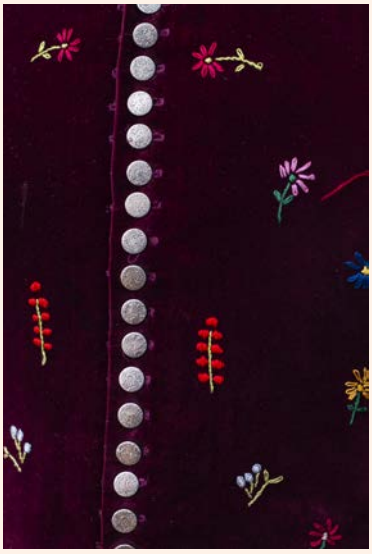

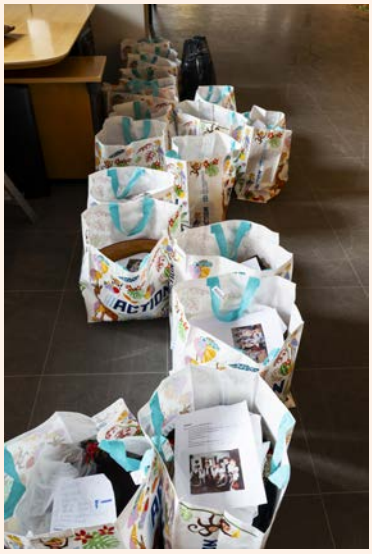

Identificatie

Titel: Klederdrachten uit voormalig Joegoslavië
Omschrijving: Een verzameling van handgemaakte klederdrachten uit acht tot negen verschillende regio's in Slovenië en de andere deelrepublieken van voormalig Joegoslavië; elk met een aantal sets voor mannen en voor vrouwen, bestaand uit verschillende kledingstukken, afhankelijk van de regio. Mannen: hemd, broek, leren riem, hesje, kniekousen/sokken, laarzen/sandalen, sjaal, hoed. Vrouwen: blouse, onderjurk, rok, hesje, schort, ketting, sjaal, muts/hoofddoek, kniekousen/sokken, laarzen/schoenen.

Vervaardiging

Vervaardiger: Leden van Slovenska Folklorna Skupina Nizozemska (Sloveens Folkloristische Dansgroep Nederland) en verschillende makers uit voormalig Joegoslavië
Datering: 1950-1960

Fysieke kenmerken

Medium: Katoenen, wollen, kanten en fluwelen stof, pailletten, kralen, goud, leer
Techniek: Naaiwerk, borduurwerk, haakwerk

Toelichting

Slovenska Folklorna Skupina Nizozemska (Sloveens Folkloristische Dansgroep Nederland) is in 1953 opgericht door de Sloveense gemeenschap in de Oostelijke Mijnstreek in Zuid-Limburg. In de eerste helft van de 20ste eeuw kwamen veel mensen, vooral mannen, uit Slovenië en andere deelrepublieken van het voormalige Joegoslavië naar Limburg om in de groeiende mijnsector te werken. De dansgroep is sinds de jaren vijftig actief in het uitdragen van Sloveense volksdansen.

De klederdrachten zijn in gebruik. De groep is specifiek met Sloveense volksdansen begonnen. Een van de dansinstructeurs heeft op een gegeven moment het initiatief genomen om dansen uit andere deelrepublieken van het voormalige Joegoslavië te registreren en uit te werken. De vereniging treedt nog steeds op en doet mee aan festivals en andere evenementen. De klederdrachten zijn onderdeel van een levende culturele uiting.

Een deel van de klederdrachten is meegenomen door de leden van de dansgroep toen ze naar Nederland migreerden. Vooral de klederdrachten uit de verschillende deelrepublieken van het voormalige Joegoslavië zijn later verzameld. Als een klederdracht niet compleet was, maakten leden ze zelf na.

De verzameling laat de diversiteit van traditionele klederdrachten van voormalig Joegoslavië zien. Elke regio en/of republiek heeft een eigen stijl die is beïnvloed door het klimaat, de omgeving en de cultuur. In de regio Bela Krajina in het zuidoosten van Slovenië zijn bijvoorbeeld veel bossen van berkenbomen te vinden en om die reden is de klederdracht voornamelijk wit.

De klederdrachten worden gecontroleerd en onderhouden door een kledingcommissie. Bij optredens worden kostuums in- en uitgecheckt en stukken worden gerepareerd waar nodig.

Voor de leden van de dansgroep zorgen de klederdrachten voor een verbinding met en viering van de Sloveense cultuur. Door de klederdrachten te bewaren, legt de groep een (veranderende) traditie van Slovenië en voormalig Joegoslavië vast en geeft die door aan toekomstige generaties.

Bron

Frans Robek, Slovenska Folklorna Skupina Nizozemska (Sloveens Folkloristische Dansgroep Nederland)

Portret: Objecten uit Papua

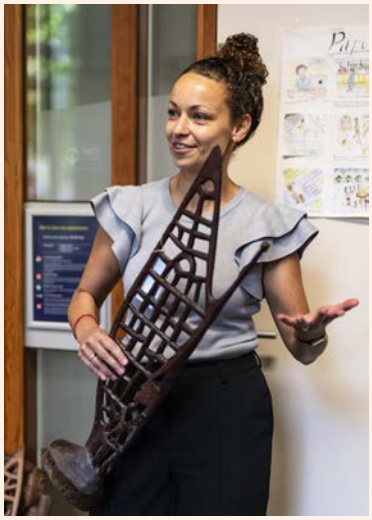

Identificatie

Titel: Objecten uit Papua
Omschrijving: Een aantal houten decoratieve en gebruiksvoorwerpen:

- een tifa: met de hand bespeelde enkelvellige zandloper-vormige trommel met hengsel, versierd met veren;
- een mbitoro: ceremoniële paal van houtsnijwerk, met drie uitgesneden figuren en vlagvormig uitsteeksel;
- een model prauw gedecoreerd met geschilderde vliegende vissen en aan elk uiteinde een uitgesneden vogel.

Vervaardiging

Vervaardiger: Diverse Papoea-ambachtslieden
Datering: Jaren vijftig (20ste eeuw)

Fysieke kenmerken

Medium: Hout, leguaanhuid, veren

Toelichting

Door kleinschalige lokale initiatieven op te zetten in Papua draagt Stichting Hapin sinds 1972 bij aan de verbetering van de economie en de bestaanszekerheid van de bevolking van Papua. De stichting is opgericht door Nederlanders onder wie in Nederland woonachtige Papoea's die zich verbonden voelen met het lot van de oorspronkelijke bewoners van de voormalige kolonie Nieuw-Guinea. Hapin heeft doorlopend ongeveer 40 objecten in bezit. Deze objecten worden vooral gedoneerd door mensen uit de Papoea-gemeenschap in Nederland en door de stichting tijdelijk beheerd. Hapin faciliteert de terugkeer van een deel van de objecten naar Papua. Het andere deel wordt verkocht om geld te genereren voor de activiteiten van de stichting. Het gaat om uiteenlopende objecten, van speren tot noken (tasjes) en van een oorlogskostuum tot schelpenarmbanden. De diversiteit in de Papoea-gemeenschap is hierin terug te zien.

Deze tifa (trommel) komt van de Marind-stam (zuidkust van Papua). In Papua is muziek een belangrijk onderdeel van ceremonies en vieringen. De tifa is ooit in gebruik geweest en gerepareerd. Door wie en waar is niet bekend.
De mbitoro komt van de Asmat-stam (Zuid-Papua) en wordt in ceremonies gebruikt. Het is een object om voorouders in te huisvesten en dat tegelijkertijd de voorouders symboliseert. Mbitoro's variëren in grootte. Dit is een kleine versie, waarschijnlijk gemaakt voor gebruik thuis. Symbolen van vruchtbaarheid komen er vaak op voor. Het houtsnijwerk is heel herkenbaar en aansprekend voor de gemeenschap. Het wordt tegenwoordig bijna niet meer gemaakt.
De model prauw (boot) is een decoratief object gemaakt om in huis neer te zetten. Dit soort voorwerpen wordt hoog gewaardeerd door de gemeenschap in Nederland omdat het uit Noord-Papua komt. Ondanks het feit dat het grootste deel van de Papoea-gemeenschap in Nederland haar origine heeft in het noorden van Papua zijn er meer objecten in omloop uit het zuiden, zoals het Asmat-houtsnijwerk.

Voor de Papoea-gemeenschap in Nederland zijn deze objecten een tastbare verbinding met hun roots. Het familie-verleden en de geschiedenis van de voorouders worden gedragen door de objecten. De tifa heeft bijvoorbeeld een speciale waarde voor een van de medewerkers van Hapin omdat het van haar stam komt, het is een anker voor herinne-ringen. Door deze objecten te gebruiken of neer te zetten in huis houden leden van de gemeenschap een verbinding met hun identiteit als Papoea en hun cultuur. Zo wordt de tifa ook in Nederland gespeeld tijdens culturele en spirituele activiteiten. En het dragen van een noken op de markt is bijvoorbeeld een subtiele manier om te laten zien wie je bent.

Bron

Vera Wesseling en Sophie Wijsenbeek-Schreurs, Stichting Hapin

5.3 Bij wie en waar zijn de objecten

Twee van de deelvragen van de verkenning waren: ‘van wie zijn de objecten?’ en ‘waar zijn de objecten?’. ‘Van wie’ is relevant aangezien het in deze verkenning specifiek gaat over objecten en verzamelingen in particulier bezit. Van wie en waar kwamen in de gesprekken samen en zijn daarom onder één kopje ondergebracht.

Notie van eigenaarschap
In de kennissessies is de notie van eigenaarschap verschillende keren ter discussie gesteld. Het werd gezien als een westerse zienswijze en bevraagd of het relevant is. Tegelijkertijd werd aangegeven dat het belangrijk is *ownership* te claimen. Dat nalaten zou betekenen dat culturele uitingen eindigen en het erfgoed verdwijnt. Het thema eigenaarschap wierp ook de vraag op wat het geven van informatie zou betekenen, of deze toegeëigend zou worden: ‘We geven deze info en dat komt in een rapport. Betekent dat dan ook dat het van Nederland wordt? Wij geven alle info en dan is het een Nederlands ding.’

Het is dan ook van belang een onderscheid te maken tussen juridisch eigenaarschap (in de formele zin van ‘eigendom’ zoals in wetten opgenomen) en moreel eigenaarschap waarbij het gaat om betrokkenheid bij en het voelen van verantwoordelijkheid – een gevoeld eigenaarschap.

In het Verdrag van Faro wordt de nadruk gelegd op betrokkenheid en verantwoordelijkheid in de zorg voor erfgoed. Dat wordt beschreven in artikel 4 dat gaat over de rechten en verantwoordelijkheden van individuen met betrekking tot cultureel erfgoed. ‘Het recht op cultureel erfgoed wordt geschetst als het vermogen om betrokken te zijn bij het erfgoed, het te helpen verrijken of eraan toe te voegen en ook om te profiteren van de eraan verbonden activiteiten.’ Openbaar belang en bescherming van individuele eigendomsrechten moeten altijd tegen elkaar afgewogen worden.[14]

Vanuit het perspectief van juridisch eigenaarschap ligt het eigendom van de objecten en verzamelingen in deze verkenning in veel gevallen bij stichtingen en verenigingen waarbij het bestuur de verantwoordelijkheid heeft. Of de eigenaren zijn privépersonen, waarbij vaak dan wel werd genoemd dat het object van of in de familie is.

[14] Toelichting op het Verdrag van Faro, p. 8

Donaties
De stichtingen en verenigingen 'verkrijgen' de objecten vaak als donatie van oudere mensen of van (klein-) kinderen van de eerste eigenaren.

Oudere mensen doneren het object met als doel het te behouden, anderen ervan te laten leren en een geschiedenis of verhaal door te geven. In het geval van één stichting worden objecten gedoneerd met het streven dat ze terugkeren naar Papua.

(Klein)kinderen vinden na het overlijden van hun (groot-) ouders objecten waarvan ze niet weten wat ze er mee moeten. In een paar gesprekken kwam ter sprake dat 'de derde generatie' de zolder opruimt. Op dat moment wordt contact gezocht met stichtingen van een specifieke gemeenschap of met (lokale of regionale) musea.
Zo verwerft het Discovery Museum in Kerkrade, dat een grote mijnbouwcollectie beheert en presenteert, momenteel geregeld objecten van kleinkinderen van mijnwerkers onder wie voormalige gastarbeiders uit Duitsland, Polen, voormalig Joegoslavië, Italië, Spanje, Griekenland en Marokko.

In het geval van een verzameling-in-opbouw over de Amsterdamse sportschool Boni Gym uit de jaren tachtig geeft de initiatiefnemer aan dat oud-pupillen soms liever geen afstand willen doen van hun objecten, zoals prijzen of een eerste boksbroekje omdat ze er sterke herinneringen aan hebben. Maar ze deden dat vaak alsnog als eerbetoon aan de oprichter van de sportschool en droegen dan hun voorwerpen persoonlijk aan hem over.

Bruikleen
Vanuit de museale wereld is steeds meer interesse in co-creatie en samenwerking met gemeenschappen of participanten. Objecten met een persoonlijk verhaal of van een gemeenschap vinden steeds vaker hun weg naar musea. In het tiental thematische tentoonstellingen dat is bezocht tijdens de verkenning was te zien dat een groot deel van de objecten 'op zaal' in bruikleen was gegeven door particuliere eigenaren. Het tentoonstellen van hun object is eervol, maar omdat het om objecten met persoonlijke verhalen gaat, is 'weggeven' geen optie. In gesprek met curatoren geven ze aan dat deelnemers de verzekering nodig hebben dat het object van hen blijft, slechts tijdelijk uitgeleend wordt en te allen tijde teruggevraagd kan worden.

In een deel van de tentoonstellingen gaat het om beeldende kunst en zijn de stukken veelal in bruikleen van de kunstenaar of diens galerie.

Meer en meer stadsmusea, regionale musea en andere erfgoedinstellingen hebben oog voor ondervertegenwoordigde stemmen, richten zich op een participatieve aanpak (zoals co-waarderen en co-creëren) en richten zich op (langdurige) samenwerkingen met lokale gemeenschappen. De tentoonstellingen die in een relatief korte periode in het kader van de verkenning werden bezocht, zijn slechts een beperkte selectie.
Dat laat zien dat sinds het onderzoek van de commissie Collectie Nederland in 2021/2022 er al meer beweging en variëteit zijn gekomen in de Collectie Nederland.

De betrokken experts gaven aan dat het goed zou zijn als musea en erfgoedinstellingen meer bekendheid geven aan de mogelijkheid van het in bruikleen geven van objecten door particulieren, en gemeenschappen hierover actief te informeren. Dat kan de drempel verlagen voor opname in een tentoonstelling (en daarmee zichtbaar maken) van deze objecten. Bovendien riepen de experts op na te denken over een meer dynamische visie op eigenaarschap waarbij er ruimte is voor zeggenschap van gemeenschappen over objecten in een museumcollectie. Hierbij komt het onderscheid tussen juridisch en moreel eigenaarschap terug en de vraag hoe dat moreel eigenaarschap een plek te geven.

Verzamelaars
Deelnemers aan de verkenning waren vaak mensen die cultuurgoederen van bijvoorbeeld een gemeenschap of vereniging bewaren, bij elkaar houden en archiveren, zoals de theaterkostuums en rekwisieten van Stichting Untold of de vaandels, reclame- en muziekboeken van lokale verenigingen in Velp. Vaak nemen ze ook verzamelingen van andere groepen op. Zo krijgt Smederij Cornelis Pronk gereedschappen en bouwtekeningen van andere smederijen, omdat deze spullen niet meer gebruikt worden of dat erven niet weten wat ze er anders mee moeten doen. De objecten (en archieven) worden actief en bewust bij elkaar gezocht en vormen daarmee een verzameling.

Voor bepaalde objecten zijn verzamelaars actief. Zo zijn er drie grote bekende verzamelaars van valkerij-erfgoed in Nederland, maar ook internationale verzamelaars. Datzelfde geldt voor krissen van pencak silat, waarbij verzamelaars vaak naar de financiële waarde kijken, naast de spirituele waarde die voor sommigen veel meer van belang is.
Stichting Hapin, die objecten gedoneerd krijgt en ze voor financiering van haar activiteiten verkoopt, wil liever niet dat de objecten in de handel terechtkomen.
De stichting heeft geen bewaarrol (wel die van kennisdeling). De donateurs en stichting streven er dan

bijvoorbeeld naar dat partijen in Papua ze kopen, zodat de objecten terugkeren naar het land van herkomst, en leggen hiervoor contact met hun relaties in Papua.

Verschillende deelnemers bouwen bewust een verzameling op, al dan niet fysiek. Dat kan zijn voor een tentoonstelling, zoals rond 60 jaar Turkse arbeidsmigratie, waarbij de objecten de verhalen vertellen van deze geschiedenis. Een andere deelnemer is bezig een verzameling aan te leggen rond Boni Gym, een eerbetoon aan zijn oom die met zijn sportschool van 1982 tot 2009 jongeren in Amsterdam fysiek, maar juist ook mentaal weerbaar maakte. De sportschool was vernoemd naar Boni, een vrijheidsstrijder in Suriname ten tijde van de slavernij.

'We zijn bezig met verzamelen van erfgoed, *as we speak*. Er ligt veel bewaard bij oud-studenten van jaren geleden: dvd's, prijzen, oude foto's. Bijvoorbeeld van SugaCane, een Nederlandse rapper. Mijn neef en ik verzamelen nu alles, we brengen het stap voor stap bij elkaar.'

Bewaarplekken
Objecten en verzamelingen worden op verschillende manieren en op verschillende soort plaatsen opgeslagen. Bij privépersonen thuis is dat in een kast of op zolder en soms in een speciale 'themakamer'. Beoefenaars van pencak silat hebben thuis vaak een kast voor hun voorwerpen, maar er werd ook verteld over verzamelaars die een pronkkamer ingericht hebben vol krissen en andere objecten. Zo ook een verzamelaar van alles wat te maken heeft met de valkerij. Naast gebruiksvoorwerpen als leren handschoenen, huifjes (valkenkapjes) en tassen waarin vlees zit om de vogel te voeren, zijn in deze kamer ook boeken en schilderijen over valkerij en opgezette roofvogels tentoongesteld.

In het geval van een stichting worden de objecten ook wel in het kantoor bewaard (als dat er is) of in een atelier, zoals van de smederij-opleiding. De objecten van een gemeenschap liggen in een deel van de gevallen allemaal bij één persoon, soms zijn ze verspreid. Dat is in een aantal gevallen een bewuste keuze ten aanzien van het behoud. Van de klederdrachten van de Sloveense dansgroep bijvoorbeeld bestaat een nauwkeurig bijgehouden inventaris. Mede omdat de kostuums nodig zijn voor optredens. De kleding is bewust verdeeld onder de leden van de vereniging om risico van schade te verspreiden. Ieder heeft het kostuum waar hij of zij in danst thuis liggen. Een kledingcommissie houdt toezicht op wat gewassen, gerepareerd of versteld moet worden.

In het geval van een tentoonstelling-in-de-maak over 60 jaar Turkse arbeidsmigratie fotografeert de curator alle objecten bij de mensen thuis omdat hij ze niet op kan slaan. Zodra de tentoonstellingsruimte ingericht kan worden, haalt hij ze op. Je zou hier kunnen spreken van een digitale bewaarplek. Veel stichtingen en initiatieven zouden hun verzameling willen digitaliseren of hebben hiermee al een begin gemaakt.

Waar in de antwoorden en reacties tijdens deze verkenning een sterke nadruk lag op bewaren en behouden, had één deelnemer een andere opvatting: 'Ik denk dat het niet voor iedereen van belang is of je de gebruiksvoorwerpen en zelfs het houtsnijwerk goed kan bewaren. Dat wordt gebruikt om een voorouder in te huizen en als je het niet meer nodig hebt, dan gooi je het in het moeras. Terwijl we hier een kunstobject willen bewaren.'

Het Limburgs Schutterij Museum is een voorbeeld van een door een vereniging gecreëerde bewaarplaats van zijn objecten en verzamelingen. Die wordt hieronder onder 'vindplaatsen' toegelicht.

Vindplaatsen
Deelnemers aan de gesprekken noemden musea en museumdepots 'vindplaatsen' van erfgoed. Ze gaan er heen als ze bijvoorbeeld objecten willen zien uit landen van herkomst, meestal voormalige koloniën van Nederland.

Een aantal van de deelnemers werkt vanuit stichtingen, zoals Stichting Hapin en de Pencak Silat Federatie, samen met het Wereldmuseum om de gemeenschap te betrekken bij het onderzoek en de (her)waardering van deze collecties.

Rond bepaald immaterieel erfgoed zijn ook musea opgericht. In het Valkerij en Sigarenmakerij Museum bevinden zich veel objecten die gerelateerd zijn aan de valkerij in Nederland. En op initiatief van de Oud-Limburgse Schutterijfederatie en provinciebestuurders werd al in de jaren zeventig van de vorige eeuw het Limburgs Schutterij Museum opgericht. Dat wordt volledig onbezoldigd gerund door ca. 80 vrijwilligers. Het museum herbergt uniformen, jurken, trofeeën, vaandels, wapens, schilderijen, et cetera van schutterijen die ze niet meer gebruiken. De federatie organiseert onder andere jaarlijks een groot feest met een parade van alle betrokken schutterijen. Een schutterij was in de middeleeuwen een lokale burgermilitie die de stad beschermde.

Een veelgenoemde vindplaats is 'de zolder'. Stichtingen hebben 'van alles op zolder'. (Klein)kinderen komen spullen tegen 'op zolder'. Er zou nog zoveel bij mensen

thuis op zolder liggen waarvan ze niet weten dat het erfgoed is. Deelnemers geven aan dat educatie en gesprekken kunnen bijdragen aan het bewustzijn van het belang van deze spullen.

Daarnaast worden kunst en media-initiatieven als vindplaats genoemd, zoals OSCAM, Metro 54 en Kanaal 40 en de kunstenaars Brian Elstak en Iriée Zamblé. Ook The Black Archives worden in dit rijtje geplaatst.

Portret: Huifjes voor roofvogels

Identificatie
Titel: Huif (kapje) voor een roofvogel
Omschrijving: Twee huifjes: de grotere, versierd met veren is voor een vrouwtjesvogel en de andere voor een mannetje.

Vervaardiging
Vervaardiger: Jac van Gerven
Datering : 2010-2020

Fysieke kenmerken
Medium: Leer, veren
Techniek: Diverse vormen van leerbewerking

Toelichting
Een huif is een kapje dat door valkeniers wordt gebruikt om de ogen van meestal een valk te bedekken om prikkels vanbuitenaf te voorkomen zodat de vogel rustig blijft. In Nederland zijn er twee vogels waarmee een valkenier mag jagen: een slechtvalk en een havik. Een huifje is gemaakt op maat voor een vogel want het moet precies passen. Het huifje wordt over de kop van de vogel gedaan. Om een huifje in deze stijl te sluiten trek je het leren bandje aan de achterkant strak aan.

De twee huiven zijn door Jac van Gerven gemaakt in de stijl van en met dezelfde techniek als de wereldberoemde makers uit de familie Mollen. Iedere huivenmaker had zijn eigen model. Deze traditionele manier van maken waarbij een houten mal werd gebruikt, dreigt te verdwijnen.

Deze twee huiven zijn niet in gebruik, maar zijn voorbeelden van huiven die de traditionele manier van maken laten zien en die valkeniers in Nederland al eeuwenlang gebruiken.

De huiven horen bij een grotere verzameling van andere gebruiksvoorwerpen, zoals leren handschoenen en bellen, maar ook boeken en schilderijen en andere objecten die verbonden zijn met het immaterieel erfgoed van de valkerij. De gebruiksvoorwerpen die nog in gebruik zijn, zijn belangrijk als onderdeel van de beoefening van het immaterieel erfgoed van de valkerij. Objecten zoals deze huiven worden ook verzameld om te laten zien hoe het vroeger was en om de geschiedenis van de valkerij vast te leggen en te laten zien. Een aantal objecten in de grotere verzameling laat ook de ontwikkelingen rond de valkerij zien, zoals bij een 3D printed-huifje. Omdat het huifje in twee helften wordt geprint, was er een andere oplossing nodig voor de sluiting. Op dit exemplaar zitten aan de bovenkant een elastiek en knijper die worden gebruikt om het huifje te openen en te sluiten.

Naast de veranderingen in bijvoorbeeld de technieken is er ook een verschuiving in de perceptie van het jagen in de samenleving en in de wetgeving geweest. Daardoor is er een tijd lang minder aandacht geweest voor de valkerij en is veel kennis verloren gegaan. Recentelijk is er sprake van hernieuwde interesse en het besef dat dit ook cultureel erfgoed is.

Naast persoonlijke interesse en enthousiasme (‘het is een way of life’) zijn deze verzamelingen ook belangrijk in de valkeniersgemeenschap als informatiebron. In het buitenland bestaat eveneens veel interesse. Objecten zoals deze huiven hebben ook betekenis en waarde voor een internationaal publiek. De eigenaar van deze huiven vindt het ontsluiten van deze verzameling heel belangrijk.

Bron
Philippe König, Het valkeniersverbond Adriaan Mollen en het Nationaal Overleg Valkerij Organisaties

Portret: Koffer van Turkse gastarbeider

Identificatie

Titel: Koffer van Ahmet Yildirim
Omschrijving: Zwarte harde koffer met handvat en cijferslot. Gevoerd met stof. Op een sticker bij het handvat staan de getypte woorden: Ahmet Yildirim Holanda. Een adres in Den Haag is er op een van de zijden met zwarte stift bij geschreven.

Vervaardiging

Vervaardiger: Dario
Datering: Jaren tachtig (van de vorige eeuw)

Fysieke kenmerken

Medium: Metaal, kunststof, stof
Afmetingen: Circa 40 cm x 60 cm x 12 cm

Toelichting

Deze koffer is van Ahmet Yildirim. Hij nam hem mee op zijn reis van Turkije naar Nederland in de jaren tachtig van de vorige eeuw. In 1964 tekenden Nederland en Turkije een contract voor de werving van arbeidskrachten uit Turkije om het arbeidstekort in Nederland op te lossen. Zo is Yildirim op 28-jarige leeftijd naar Nederland gekomen om in de bouw te werken. Hij begon eerst als schoonmaker, later werd hij kraanmachinist.

Ahmet Yildirim heeft de koffer speciaal voor deze reis gekocht. Hij heeft het adres in Nederland erop geschreven en een etiket met zijn naam erbij geplakt. In zijn kleine koffer zaten alleen essentiële benodigdheden. Het enige advies dat hij kreeg, was: ‘Doe je pak aan.’ In de koffer deed Ahmet zijn scheermes en wat kledingstukken, waaronder een vest omdat hem verteld was hoe koud Nederland was in vergelijking met Turkije.

Sinds zijn aankomst in Nederland is Ahmet vaak verhuisd. Zijn koffer heeft hij altijd meegenomen en bewaard. De koffer is voor hem en zijn familie hét symbool van zijn reis en nieuwe leven. Er zijn veel emoties en verhalen aan verbonden. Wanneer in de familie over het verleden wordt gesproken, komt de koffer meteen tevoorschijn.

Naast de persoonlijke waarde vanwege Ahmets herinneringen en familiegeschiedenis, is de koffer ook een fysieke herinnering aan het grote verhaal van de Turkse gastarbeiders. De koffer zal onderdeel zijn van een tentoonstelling in Den Haag over 60 jaar Turkse arbeidsmigratie in Nederland. De tentoonstelling maakt het verhaal van Ahmet Yildirim en andere Turkse gastarbeiders zichtbaar en heeft mede tot doel het gesprek hierover los te maken en meer begrip voor elkaar te krijgen in de Nederlandse samenleving.

Bron

Sahin Yildirim

5.4 Behoud en beheer

Aandacht voor behoud
Wat opviel in de gesprekken is dat er heel serieus wordt omgegaan met de objecten en collecties. Er is bijvoorbeeld veel aandacht voor documentatie en registratie van het archief bij de kortebaandraverij en de smederij. Voor de danskostuums uit voormalig Joegoslavië bestaat er sinds drie jaar een kledingcommissie die verantwoordelijk is voor het controleren en onderhouden van de staat van de klederdracht.

Er is ook bij sommige tradities en culturele praktijken een verandering aan de gang. Er bestaan onder de deelnemers zorgen over het verlies van waardevolle kennis die verbonden is aan objecten, zoals hoe je de lading van de krissen moet lezen, de traditionele technieken van het smeden, het aanbrengen van henna op Marokkaanse wijze of de herinnering aan de namen van de winnende paarden en ruiters van vroegere draverijen. Veel van de kennis van vorige generaties is (nog) niet vastgelegd. Dat is voor een aantal van de deelnemers een aandachtspunt.

Uitdagingen
In de gesprekken kwam heel veel goede wil naar voren om objecten en verzamelingen zo lang mogelijk te behouden. Tegelijk is het allemaal vrijwillige inzet waar grenzen aan zitten. Een aantal uitdagingen werd breed gedeeld, óók bij beoefenaars van immaterieel erfgoed:

- genoeg beschikbare ruimte om objecten op te slaan;
- kennis over conserveren van bepaalde materialen zoals wollen dekens of oude boeken;
- overdracht van kennis, verhalen en geschiedenissen op nieuwe generaties;
- bestemming voor nalatenschap;
- digitaliseren van (immaterieel) erfgoed;
- borgen van *digital born* erfgoed;
- oral history;
- hedendaags verzamelen.

De laatste vier uitdagingen behoeven wellicht wat extra toelichting:

Digitaliseren van (immaterieel) erfgoed
Een deelnemer wilde een digitale variant ontwikkelen van het spel Troefcall om op die manier dit immaterieel erfgoed levend te houden voor jongere generaties. Een andere deelnemer creëert momenteel een (digitaal) merk gebaseerd op een collectie rondom Boni Gym.

Borgen van digital born-erfgoed
Deelnemers vroegen aandacht voor fotocollecties en communities op Instagram en Facebook. Dát, zo gaven ze aan, zijn de archieven van nu. Maar ook doelden ze op YouTube-filmpjes waarin bijvoorbeeld panna's,

straatvoetbaltrucs, zijn vastgelegd. Er is nog weinig oog voor dit 'ongrijpbare' of 'vluchtige' erfgoed en borgen is een uitdaging.

Oral history
Tevens werd aandacht gevraagd voor oral history. Een deelnemer schetste het beeld van oral history-projecten waarbij gastarbeiders uit de jaren zeventig van de vorige eeuw geïnterviewd worden, 'voordat het te laat is', om die geschiedenis vast te leggen. Waarom wachten tot mensen zo oud zijn dat ze (bijna) wegvallen, vroeg die persoon zich af. Arbeidsmigranten die begin jaren 2000 naar Nederland kwamen, zou je eigenlijk nú moeten interviewen.

Hedendaags verzamelen
Met hedendaags erfgoed werd gedoeld op verzamelingen die iets vertellen over deze tijd. De term 'Rapid response collecting' wordt door de betrokken experts genoemd met het voorbeeld van het ter plekke verzamelen van de kartonnen protestbordjes van het Black Lives Matter-protest door het Tilburgs stadsmuseum. Een van de experts geeft aan dat wachten tot iets 'oud' is voordat het als erfgoed gezien wordt niet past bij een hedendaagse en dynamische benadering van erfgoed.

Portret: Verenigingsvlag 'Nooit Gedacht'

Identificatie

Titel: Verenigingsvlag van 'Nooit Gedacht'
Beschrijving: Vlag van de vereniging 'Nooit Gedacht' met erop de naam, oprichtingsdatum, logo van de vereniging (midden), het wapen van de gemeente Leidschendam (rechtsonder) en de Nederlandse vlag (linksboven).

Vervaardiging

Vervaardiger: Mevrouw Meijer
Datering: 1981

Fysieke kenmerken

Medium: Stof, garen
Afmetingen: Hoogte: 200 cm, lengte: 300 cm

Toelichting

Elke zomer organiseert de Stichting Stompwijkse Harddraverij Nooit Gedacht paardendagen en een draverij, waaronder de enige kortebaandraverij in Nederland die nog op gras wordt gehouden. Voor zover bekend is de eerste kortebaandraverij in Stompwijk in 1857 gehouden. In 1909 is de kortebaanvereniging 'Nooit Gedacht' opgericht.

De eerste verenigingsvlag van 'Nooit Gedacht' is in 1951 gemaakt, maar na jarenlang gebruik viel die uit elkaar. Daarom werd in 1981 een exacte kopie gemaakt. Dit is de huidige vlag die elk jaar tijdens de paardendagen uit de opslag wordt gehaald en getoond. De vlag is met de hand gemaakt door mevrouw Meijer. Samen met haar man die wethouder was, kwam mevrouw Meijer vaak in Stompwijk en ontstond er een vriendschap met de familie van de voorzitter van de vereniging. Mevrouw Meijer was een enthousiaste handwerkster, maar had nooit eerder een vlag gemaakt. Ze heeft er veel liefde en tijd in gestoken. Het handwerk in de vlag weerspiegelen ambachtelijkheid en vaardigheden die je tegenwoordig niet zo vaak meer ziet. In 1982 is de vlag voor de eerst keer in gebruik genomen. De vlag wordt tegenwoordig niet meer buiten in de mast maar in de VIP-tent gehangen om te voorkomen dat deze beschadigd raakt.

De vlag is maar één bijzonder object van veel historische voorwerpen in het bezit van de vereniging, zoals zilveren spelden en één gouden exemplaar uit 1909 met het logo van de vereniging. De bestuursleden hebben allemaal hun eigen zilveren speld en de burgermeester een gouden waarvoor ze zelf zorgen en die ze dragen het weekend van de draverij. Deze objecten zijn belangrijke dragers van de geschiedenis van de vereniging en het immaterieel erfgoed van de kortebaandraverij.

De vlag is een belangrijk symbool van het feest. Naast de vlag uit 1981 hangen er overal in het dorp reproducties die een gevoel van trotsheid en sociale verbinding geven.

Bron

Frans Jansen, Secretaris Kortebaanbond

5.5 Behoeften

Voortzetten gesprek
Verschillende deelnemers aan de kennissessies spraken uit dat de uitnodiging voor deelname aan een dergelijk gesprek met een overheidsorganisatie voelde alsof er een deur voor hen openging en dat werd op zichzelf al bijzonder gewaardeerd. De werkwijze waarbij via diverse netwerken mensen worden gevraagd voor kennissessies komt hier goed van pas.

Een museummedewerker vertelde dat zij bij het aangaan van gesprekken met gemeenschappen met geen ander doel dan kennismaken in het begin enig ongemak voelden. Al brachten die contacten op wat langere termijn wel samenwerkingen voort. Het was nodig dat de partijen elkaar eerst beter leerden kennen en na een tijdje ideeën kregen waarvoor ze elkaar konden inzetten.

Deze verkenning kan ook gezien worden als een eerste kennismaking, waarna je vervolgens kunt ontdekken wat je elkaar te bieden hebt. Dit vraagt om creativiteit en ruimte om aanknopingspunten te zoeken en verbindingen tussen activiteiten te maken. In het advies 'Onvervangbaar en Onmisbaar' signaleerde de commissie ook al dat het voor een dynamische samenstelling van de Collectie Nederland van belang is dat er geïnvesteerd wordt in de opbouw van een bestendige relatie met verzamelaars van cultuurgoederen.[15] Zowel de RCE als KIEN vervullen op uiteenlopende thema's in het erfgoedveld de rol van kennismakelaar en kunnen die positie en ervaring inzetten als vervolg op deze verkenning.

Naast sessies voor specifieke thema's werden nog enkele vormen om het gesprek voort te zetten aangedragen:

Podcast
Vanuit een van de expertmeetings kwam het idee om het gesprek voort te zetten in een podcast. De makers zouden op pad kunnen gaan om aan de hand van thema's (zoals religieus/spiritueel, arbeid en zorg, textiel, sport en spel) gesprekken te voeren over wat er aan (roerend) erfgoed te ontdekken is, wat dit erfgoed betekent voor verschillende gemeenschappen, welke rol het speelt en wat voor vragen er leven.

Minisymposium migrantenerfgoed
Vanuit een van de kennissessies klonk de oproep een minisymposium te organiseren met migrantenerfgoed als centraal thema. Deelnemers aan de kennissessie hadden in hun netwerk al onmiddellijk enthousiaste reacties gekregen toen ze vertelden over de sessie. Ze gaven aan hun netwerk voor een minisymposium te willen activeren. Ook de experts adviseerden het thema met deze verkenning 'te pakken', vervolg te geven met een symposium en hierbij sleutelfiguren te betrekken. RCE en KIEN zouden hiermee kunnen laten zien wat ze doen om samen met de betrokken partijen het bewustzijn rondom het belang van erfgoed te bevorderen.

Een deelnemer aan een van de kennissessies merkte op dat ze altijd weer met witte vertegenwoordigers van de overheid aan tafel zit. Dat verdient aandacht om twee redenen. Ten eerste dient de overheid een afspiegeling te zijn van de samenleving. Ten tweede draagt meer diversiteit in teams bij aan het identificeren van vindplaatsen buiten de gevestigde musea en erfgoedinstellingen, zoals plekken waar 'informele gemeenschappen' elkaar treffen.

Een ander aandachtspunt dat zowel de experts als deelnemers aandroegen was sensitiviteit. Reflectie, afstemming en uitwisseling moeten ruimte krijgen, evenals een voortdurende controle of iets niet tegen de wil van een gemeenschap toegeëigend wordt door het deel te laten maken van een erfgoeddiscours.

Uitdiepen thema's
Vanuit de expertmeeting kwam de suggestie om in een bepaald thema te duiken en de verscheidenheid te laten zien aan gemeenschappen die zich met dit erfgoed bezighouden of zich erover ontfermen. Deze verkenning is een eerste aanzet daartoe. Tijdens een van de kennissessies kwam een vergelijkbaar voorstel, maar dan met een specifieke locatie (ipv een thema) als beginpunt.[16]
Dat sluit aan bij een interview waarin het belang van onderzoek naar (lokale) verenigingen werd benadrukt. Daar is veel erfgoed dat het verhaal van die plek doorgeeft en de cohesie versterkt.

Om kennis op te bouwen en blinde vlekken in te vullen werd het werken met veldexperts of sleutelfiguren als cruciaal gezien. Dit zouden mensen moeten zijn die oog hebben voor wat belangrijk wordt gevonden of wat van waarde is op een plek, binnen een gemeenschap of een bepaald thema. De RCE geeft bijvoorbeeld via platformbijeenkomsten aandacht aan erfgoed rondom arbeid, techniek en zorg. Veldexperts en/of sleutelfiguren zouden

[15] Raad voor Cultuur, 2022, p.67

[16] Ten tijde van deze verkenning liep er (voorjaar 2024) vanuit het RCE-programma Faro in samenwerking met het Meertens Instituut een pilot waarbij studenten in Gouda alle erfgoedgemeenschappen identificeren en vervolgens hun erfgoed, praktijken en samenwerkingen in kaart brengen

hieraan kunnen bijdragen vanuit hun netwerk in gemeenschappen van (voormalige) gastarbeiders. Zo kunnen ook contacten in migrantenkerken nieuwe inbreng geven op het thema religieus erfgoed. Gewezen werd op de waarde van veldexperts en/of sleutelfiguren als personen die in staat zijn om een vertaalslag te maken tussen overheid en 'doelgroepen'. Vervolgens moet ook aandacht zijn voor het borgen van nieuwe contacten.

Daarnaast adviseerden de experts erfgoed in te brengen bij thema's buiten het erfgoedveld. Dus in plaats van mensen naar het thema erfgoed te trekken, erfgoed te agenderen in bijvoorbeeld het sociale domein. 'Laat zien wat erfgoed kan doen', ofwel erfgoed als middel inzetten. Erfgoed kan een rol spelen in maatschappelijke vraagstukken rondom sociale cohesie of een inclusieve samenleving.[17]

Educatie

Objecten worden gezien als een manier om erfgoed te kunnen laten zien en ervan te leren. Sommige mensen dragen om die reden objecten over aan een stichting. Anderen zetten zich in om object en verhaal samen te brengen en ze elkaar te laten versterken. Bijvoorbeeld bij Boni Gym: 'We willen dat verhaal levend houden en voor onszelf meer body geven. Daarom zijn we nu een collectie aan het aanleggen.'

Stichting Hapin zet 'kennishebbers' in om meer over objecten te weten te komen, zoals leeftijd, betekenis van motieven of uit welke regio ze komen.

In een aantal gesprekken kwam educatie als belangrijk thema naar voren, op verschillende manieren:

1. Educatie in gemeenschappen: veel deelnemers vonden het urgent om erfgoed in hun gemeenschappen meer aandacht te geven. Om elkaar te leren over dit erfgoed en samen een terminologie eigen te maken of te creëren. Dit om het bewustzijn te vergroten en het erfgoed te behouden. Een deelnemer gaf aan dat de materialen die hij en zijn broer bij elkaar zoeken interessant zijn als educatiemateriaal op scholen of om in te zetten bij de verfilming van een belangrijke geschiedenis voor een gemeenschap.

2. Educatie van 'de ander': specifiek met betrekking tot migrantengemeenschappen bespraken deelnemers dat educatie nodig is voor Nederlanders zonder migratieachtergrond om migrantenerfgoed beter te leren kennen en te zien als volwaardig erfgoed.

[17] Erfgoed als middel en aansluiting bij het sociale domein zijn ook speerpunten in de Faro Uitvoeringsagenda

Contact met je roots
Voor deelnemers was verbinding met je afkomst en de geschiedenis van een plek vaak een reden om bezig te zijn met erfgoed. Het maakte in die zin niet uit of die *roots* in Velp, Marokko, Stompwijk of op de Molukken liggen. Een deelnemer die zich verdiept in lokaal verenigingsleven zegt dan ook: 'Het [lokaal verenigingsleven] maakt wel ja, de samenleving, de maatschappij waarin we nu leven.' Hun tentoonstelling over het lokale verenigingsleven maakte de gedeelde geschiedenis zichtbaar en droeg bij aan een gevoel van herkenning en trots.

Een andere deelnemer omschrijft het thuisgevoel dat de door zijn grootvader gemaakte voorwerpen hem geven. 'Ze doen me denken aan mijn thuis in Breda, maar nog meer aan hoe de voorwerpen vanuit Suli [Ambon] hun weg naar Nederland hebben gevonden, net als onze familie.'[18]

Twee deelnemers met *roots* op de Cariben verwijzen naar de geschiedenis van slavernij, waarbij door de gedwongen verplaatsing en onderdrukking veel cultuur verloren is gegaan. Ook hun ouders stonden nog in een overlevingsmodus. Ze voelen dat hun generatie, nu, een grote verantwoordelijkheid heeft om dit erfgoed levend te houden.

Een van de experts stelde dat bij erfgoed het vertrekpunt altijd de generatie voor ons is. Maar, zei ze, we moeten ons de vraag stellen wie we willen bereiken, nu en in de toekomst. 'Als je dát weet, weet je welk verhaal je wilt vertellen. Dat geeft *sense of belonging*.'

Een interessante bevinding die aan deze *sense of belonging* raakt, is dat in verschillende kennissessies 'de kapsalon' ter sprake kwam. De kapsalon, zoals een deelnemer het omschreef, is een plaats die je vertrouwt. Waar ze je kennen, waar het 'bij jou' is. Hij noemt het 'culturele' kapsalons: Turkse, Marokkaanse en Surinaamse. In een andere sessie gaat het over de kapper van Poolse of Bulgaarse afkomst. Dit soort plekken lijken van belang om je 'bij jou' te voelen.

Financiële middelen en netwerk
Bijna alle deelnemende stichtingen en culturele ondernemers willen graag financiële ondersteuning om al deze uitdagingen aan te kunnen gaan en daarmee continuïteit en stabiliteit te waarborgen.
Een aantal deelnemers geeft aan behoefte te hebben aan een groter netwerk en daarmee ook toegang tot fondsen. De dansgroep in Zuid-Limburg bijvoorbeeld voelt zich wat in de marge staan van ontwikkelingen rond (immaterieel) erfgoed. Een andere deelnemer stelt juist dat hij, een beetje tot zijn eigen verbazing, ineens een *usual suspect* is en onder andere meewerkt aan een tentoonstelling in het Wereldmuseum Amsterdam over martial arts. Maar in alle gevallen wordt het als een grote en intensieve klus ervaren om zich te verdiepen in en de weg te vinden naar fondsen om (project)aanvragen in te dienen.

Kennis over conserveren en een laagdrempelig loket
Bij 6.4. is al aangegeven dat er behoefte is aan kennis over conservering van specifieke materialen zoals bijvoorbeeld oude boeken. Twee deelnemers gaven aan een boek uit het midden van de 19de eeuw te bezitten en niet goed te weten hoe hier nou het beste voor te moeten zorgen. Een deelnemer zei: 'Maak het makkelijk. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is een mondvol, maak het ook in woord zo laagdrempelig mogelijk. Maak het behapbaar voor een grote groep mensen en dat er loketten komen waar ik bijvoorbeeld met mijn boek naar toe kan – en dat het dan in een canon wordt opgenomen.'

De recent door de RCE opgestelde infobladen over verzamelingen beheren en behouden, werden positief ontvangen en beantwoorden duidelijk aan een behoefte.[19]

Betrokkenheid bij CollectieNederland.nl
Zoals aangegeven in de bevindingen kenden geen van de participanten de website CollectieNederland.nl maar bleek er veel interesse en enthousiasme voor. Dat de RCE onderzoekt hoe particulier erfgoed in de toekomst weer te geven op dit platform, werd heel positief ontvangen. Er werden vragen gesteld over de voorwaarden om objecten en verzamelingen aan te bieden.

De RCE is momenteel bezig met het (technisch) doorontwikkelen van het portal. Daarnaast worden ook inspanningen gepleegd om particulieren die zich bezighouden met roerend erfgoed beter te ondersteunen. Met deze twee ontwikkelingen samen zou het goed zijn een helderder beeld te schetsen van wat CollectieNederland.nl kan bieden aan particulieren, wat de kaders daarvoor zijn en hoe de RCE particulieren kan faciliteren om gebruik te maken van het portal.

Nalatenschap borgen
Deelnemers op leeftijd die verzamelingen beheren of ateliers vol materialen hebben, maken zich zorgen over hoe die na hun overlijden behouden kunnen worden en hoe ze de kennis moeten borgen. Daarnaast is er bij veel

[18] Citaat van M. Salampessy overgenomen uit tentoonstellingstekst van 'Ik weet waar je huis woont: Rumah Tua – Onderweg naar thuis'

[19] www.cultureelerfgoed.nl/verzamelingen

deelnemers behoefte aan fysieke ruimte om verzamelingen of objecten goed te kunnen bewaren.

Toegang tot 'vindplaatsen'
Musea en tentoonstellingen kwamen meermaals ter sprake als 'vindplaatsen'. In een paar gevallen doelden deelnemers ook op museumcollecties in depot. Toegang hiertoe vinden zij belangrijk om objecten te kunnen zien die dragers van een geschiedenis en eigen identiteit zijn en om kennis over die objecten over te kunnen dragen. Fysieke toegang is voor hen ook essentieel om te mogen zorgen voor betekenisvolle ceremoniële objecten.

Portret: Boek *Slaven en vrijen*

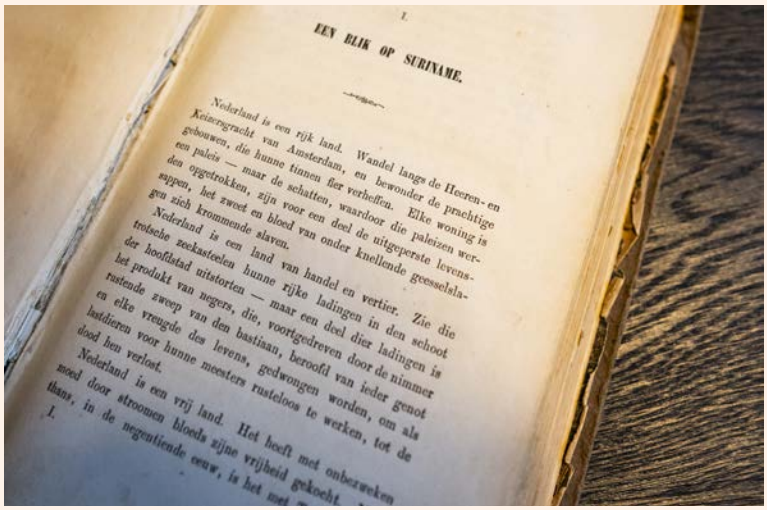

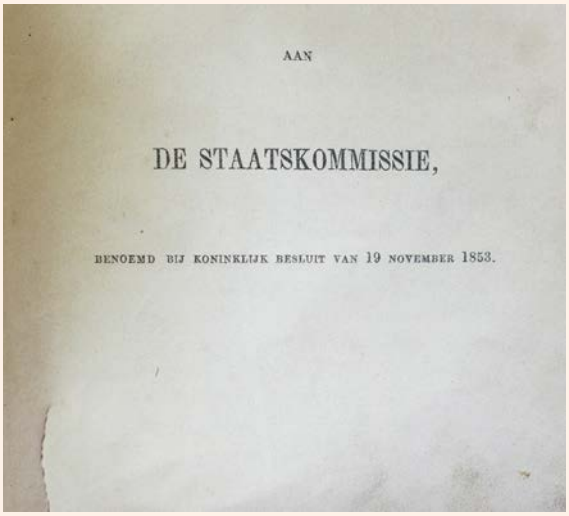

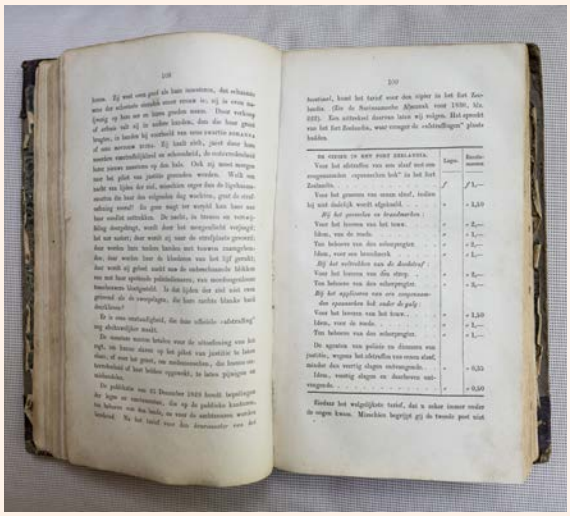

Identificatie

Titel: Boek *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet*
Beschrijving: Een hardcover boek, deels in leer gebonden. De kaft is beplakt met decoratief papier. Met tekst, tabellen en illustraties.

Vervaardiging

Vervaardiger: Auteur: Wolter Robert van Hoëvell (1812-1879); uitgever: Johannes Noman en Zoon (Zaltbommel)
Datering: 1854

Fysieke kenmerken

Medium: Papier, leer
Afmetingen: Circa 20 cm x 13 cm

Toelichting

Het boek *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet* is door parlementariër Wolter Robert van Hoëvell geschreven en voor het eerst gedrukt in 1854. Van 1849 tot 1862 was hij lid van de Tweede Kamer. Op eigen initiatief en schijnbaar gedreven door een sterke en destijds revolutionaire afkeuring van de slavernij deed Van Hoëvell onderzoek naar de leefomstandigheden van tot slaaf gemaakten in Suriname. In 1853 stelde de Nederlandse overheid een Staatskommissie in om te onderzoeken welke maatregelen zij zou moeten nemen ten aanzien van de afschaffing van de slavernij. Van Hoëvell was al bezig met zijn onderzoek en door zijn bevindingen aan de commissie aan te bieden, beïnvloedde hij het debat over de afschaffing van de slavernij in Suriname.

Dit boek is uniek, niet alleen vanwege de inhoud maar ook vanwege de stijl. Het boek bevat beschrijvingen, waargebeurde verhalen en ook ooggetuigenverslagen die vanwege hun gevoelige aard zijn verweven tot enkele fictieve verhalen. Het boek is alleen herdrukt in de 19de eeuw, totdat er een nieuwe versie in 2018 werd uitgebracht in geactualiseerde taal.

Naast de persoonlijke interesse en herkenning van de betekenis van dit boek voor zijn familie, herkent de eigenaar het boek als een belangrijk onderdeel van een gezamenlijke geschiedenis van Suriname en Nederland.

Voor de eigenaar betekent dit boek hoop. ‘We denken nu dat de geschiedenis heel zwart-wit was, maar dit boek is geschreven door iemand die toen, anders dan veel anderen in zijn omgeving, nadacht over dit onrecht en de moeite heeft genomen om dit op te schrijven, en op zo’n sturende manier. Het boek vertelt over de geschiedenis van de afschaffing van de slavernij in Suriname in Nederland, over abolitionisten en vrije denkers.’

Bron

Michael Kembel

Bijlage 1: Lijst deelnemers

Expertmeeting
Duifje Engbersen (stagiair)
Halima el Hajoui-Özen
Jules Rijssen
Martin van Engel
Milena Mulders
Sofia Van Aerde (stagiair)

Kennissessies
Calvin Blankendal
Carla Mohamed
Daniela Tasca
Edselline Jozephia
Hatice Aydin
Imro Ritfeld
Kenneth Aidoo
Kesha Felipa
Larisa Melinceanu
Leroy Niemel
Malgorzata Bos-Karczewska
Manoah Salampessy
Marja Remesar
Mateusz Domagalski
Michael Kembel
Otmar Watson
René Albers
Robert Kurzak
Serge Langeweg
Tommy van der Loo
Wil Codrington

Moderatoren kennissessies
Halima el Hajoui-Özen
Martin van Engel
Milena Mulders

Interviews met
Anita Matser
Bradley Jacobs
Cees Pronk
Fatima Oulad Thami
Frans Jansen
Frans Robek
Luc Wolters
Melitza Rosa
Philippe Köning
Sahin Yildirim
Sophie Wijsenbeek-Schreurs
Vera Wesseling

Interviewer
Lorna Cruickshanks

Enquête
65 respondenten, anoniem (gegevens bekend bij KIEN)

Bijlage 2: Lijst tentoonstellingen

Drents Museum, tentoonstelling ‘Menyala – De buitengewone geschiedenis van Molukkers in Drenthe’
Rondleiders Otis Polnaya en Kees Dinkla

Fenix Museum
Gesprek met Selinay Sucu en Hanneke Mantel

Imagine IC, tentoonstelling ‘Ik weet waar je huis woont: Rumah Tua – Onderweg naar thuis’
Gesprek met Monoah Salampessy

Maritiem Museum Rotterdam, tentoonstelling ‘Verankerd?!’
Gesprek met Layla Salamoun en per email contact met Siuli Ko

Museum Arnhem, tentoonstelling ‘Tussen grenzen – migratie, macht en grenzeloze verbeelding’
Per email contact met Manon Braat

Noordbrabants Museum, tentoonstelling ‘Imagine Home’
Gesprek met Yvette van de Zande

Openbare Bibliotheek Amsterdam-Javaplein, tentoonstelling ‘Marokkaanse gastarbeiders’
Rondleider Mehdi El Ghabzouri

Scheepvaartmuseum en Verweymuseum, tentoonstelling ‘Vrouwelijke Turkse Pioniers’
Via LinkedIn contact met Çiğdem Yüksel

The Niteshop, tentoonstelling ‘Money Trees Is The Perfect Place For Shade’

Verhalenhuis Bèlvédere, ‘Chinatown Tour Katendrecht’
Rondleider David Zee

Literatuur en bronnen

Elpers, S. M., & Burggraaff, W. (2024). "Wat zijn jullie aan het doen?" Een verkenning van lokale erfgoedgemeenschappen ten behoeve van het Verdrag van Faro. Volkskunde, 124(2), 1-19.

Geldof, D. (2016). Superdiversiteit: the next level. Kunnen sociale professionals maatwerk blijven leveren? https:// sociaal.net/achtergrond/superdiversiteit-the-next-level, geraadpleegd 23 juni 2024.

Raad voor Cultuur (2022). Onvervangbaar en Onmisbaar. Naar een dynamisch beschermingsmodel voor de Collectie Nederland

Terborg, N. (2023). *Kweekje, mi kwekipikin* [podcast]. Prospektor en OVT (VPRO). Geraadpleegd 9 januari 2024

Erfgoed heeft voor iedereen een eigen betekenis.
Voor sommigen is een object een band met een verleden, voor anderen is erfgoed juist iets ontastbaars om door te geven aan een volgende generatie. Cultureel erfgoed zegt iets over de waarde die mensen hechten aan verhalen van onze families, regio's of land. Dit onderzoek is een verkenning van cultureel erfgoed – en dan specifiek objecten of verzamelingen – dat van waarde is voor mensen van uiteenlopende gemeenschappen.